

De werkers van het elfde uur

Voorganger: Ds. Heleen Weimar
Regenboogkerk Hilversum

Kijkbijbel, Kees de Kort

Schriftlezing Oude Testament: Prediker 9: 1-12

Schriftlezing Evangelie: Matteüs 20: 1-15

Prediking

Gemeente van Jezus Christus,

Wanneer ernstige ziekte toeslaat of een persoonlijke ramp zich voltrekt, dan is soms de verdrietige of opstandige reactie van de getroffene: "Dat heb ik toch niet verdiend?! Ik heb toch altijd goed geleefd". Lang niet iedereen reageert zo, maar sommige mensen wel.

Algemener gedragen, denk ik, is het gevoel dat het oneerlijk is wanneer iemand, vergeleken met andere mensen, onevenredig véél leed krijgt te verduren. Verlies op verlies, slag op slag: "Wat is dat onrechtvaardig". En vanuit een zelfde gevoel verzuchten mensen die het tegenzit: "Ik heb toch ook recht op een beetje geluk!"

Er sluimert bij de meesten van ons dus een geloof, dat er *in wat er gebeurt* een zekere rechtvaardigheid schuilgaat of schuil hoort te gaan. Mensen die moedwillig kwaad doen, horen gestraft te worden *in wat hen overkomt*. En mensen die enorm hun best doen om goed te leven, zouden beloond moeten worden *in hoe het hen vergaat*.

En de porties leed die er nu eenmaal zijn in het leven, die bij het leven horen, zouden een beetje eerlijk, evenredig moeten worden verdeeld.

Maar wie, of welke instantie, is dan de grote verdeler? Wie is de grote toewijzer van straf of loon, van porties geluk en porties leed? Is dat het lot? Hoort het lot rechtvaardig te zijn? Is het zo dat 'kwaad zichzelf straft' en dat 'wie goed doet goed ontmoet' als een automatisch proces? Of gaat het niet vanzelf, maar zit er een wil achter? Heeft Gód de hand in het toewijzen van geluk of ongeluk, als straf of als beloning?

Beide opvattingen vinden we in de Bijbel. De opvatting van het automatisme van belonen en straffen vooral in de wijsheidsliteratuur, het boek Spreuken bijvoorbeeld. 'Wie een kuil graaft voor een ander valt er zelf in' is zo'n spreuk over kwaad dat zichzelf straft.

De gedachte dat Gód het onrecht uiteindelijk bestraft en dat God opkomt voor de rechtelozen die onevenredig veel ellende over zich heen krijgen, en dat rechtvaardigen zullen worden beloond, die gedachte vinden we vooral bij de profeten in het Oude Testament en in het Nieuwe Testament.

Vanuit deze gedachten over rechtzetten en belonen vraagt Petrus aan Jezus: "Wat zal het loon zijn van degenen die alles hebben achtergelaten om u te volgen?" (Matteüs 19: 27). De achtergrond van zijn vraag is een gesprek dat Jezus' voerde met een rijke jongeman. Jezus raadde de rijke jongen aan om al zijn bezittingen te verkopen en hem te volgen. Het was teveel gevraagd. Jezus doet dan de radicale uitspraak: "Makkelijker komt een kameel binnen door het oog van een naald, dan een rijke in het koninkrijk van God". En daarop vraagt Petrus: "Wij hebben alles achtergelaten en zijn u gevolgd. Waar kunnen wij naar uitzien?"

De gelijkens van de werkers in de wijngaard is Jezus' antwoord op deze vraag.

Ook in de gelijkenis is de rechtvaardigheid van de beloning in het geding. Arbeiders die maar een uurtje hebben gewerkt krijgen hetzelfde loon als degenen die de hele dag hebben gezwoegd. Dus om het naar de vraag van Petrus te vertalen: de leerlingen die alles achterlieten en volgelingen waren van het eerste uur, krijgen dezelfde beloning als de rijke jongen, wanneer die zich op het laatste nippertje bedenkt en alsnog afstand doet van zijn bezittingen, na er eerst uitgebreid van genoten te hebben. Hoe eerlijk is dat?

Ook Prediker heeft vragen bij de rechtvaardigheid van het beloningssysteem, van wat hij ervan merkt tenminste.

Prediker was een kritisch denker, die vraagtekens zette bij denkbeelden en geloofsuitspraken die gemeengoed waren in zijn tijd (hij leefde ongeveer 250 jaar voor Chr.). Prediker dacht over de dingen na, niet met een academische distantie, maar betrokken, omdat bepaalde zaken hem enorm dwars zaten en zeer aan het hart gingen.

Zo begint Prediker, in het gedeelte dat wij lezen, met een soort spreekwoord: 'Wat de wijzen en rechtvaardigen tot stand brengen is in de hand van God.' Eigenlijk staat er: de wijzen en rechtvaardigen en hun verdiensten zijn in Gods hand. Het spreekwoord zegt dus met zoveel woorden: God heeft er de hand in, dat de wijzen en rechtvaardigen uiteindelijk worden beloond voor hun goede daden en juiste levenshouding.

Predikers commentaar hierop is, dat een dergelijke beloning lang niet altijd zichtbaar is voor ons. Niet in het nu. En geen mens die in de toekomst kijken kan. We moeten er dus maar niet op rekenen. Een toekomstige beloning moet daarom niet de motivatie zijn om goed te handelen, het moet ook niet de troost zijn wanneer het leven tegenzit.

Geen mens die de toekomst kan kennen, zegt Prediker. Het enige dat we zeker weten van de toekomst, is dat ieder mens een keer doodgaat. Alle mensen treft eenzelfde lot, de goeden zowel als de slechteriken.

Het steekt Prediker enorm dat mensen er op los kunnen leven en ten koste van anderen kunnen leven, zonder dat er van een zichtbare straf sprake is. Integendeel: brutalen hebben de halve wereld. Dit is zo triest, vertaalt de NBV. Eigenlijk staat er: het is een kwaad.

En het mag dan wel zo zijn, stelt Prediker, dat mensen die goed leven meer worden geliefd, en dat slechteriken worden gehaat, maar als je dood bent, heb je daar geen weet meer van. En het mag dan wel zo zijn, dat de gestorvenen die goed hebben geleefd, met liefde worden herinnerd, maar ook die herinnering verdwijnt. Want uiteindelijk wordt ieder mens vergeten.

Kortom: aan het vermeende beloningssysteem hapert van alles. Van een intrinsieke rechtvaardigheid van het bestaan is weinig tot niets te merken. Hoop op beloning moet dus niet de motivatie zijn om goed te leven, en kan ook niet de troost zijn wanneer het leven zwaar valt.

Deze conclusie brengt Prediker tot een radicaal andere kijk op het beloningstelsel van het leven. Ons loon gaat niet voor ons uit. We krijgen het niet bij wijze van spreken aan het eind van de maand. Het komt niet aan het eind van ons leven. Nu heb je het al in handen. Je hebt het al gekregen en je krijgt het iedere dag. Loop er niet aan voorbij!

De kleine, fijne dingen van het leven, lichamelijk genot van eten en drinken en seksualiteit. Het licht van de zon, kleuren en geuren, zoveel schoonheid om te zien, mooie klanken om aan te horen (Prediker noemt de muziek niet, maar ik voeg het eraan toe) – dat is het loon dat God ons geeft. Waardeer het. Geniet ervan!

Dat alles is niet iets wat je verdient, je krijgt het gewoon, als een soort basisinkomen van Godswege. Want God, zegt Prediker, ziet alles wat je doet al lang met welbehagen aan. De waardering van Godswege komt niet achteraf. Die is er van begin af aan. Het is de basis van ons bestaan. Het is zoals in het eerste lied dat we zongen in deze dienst: De trouw en goedheid van de Heer verschijnt ons elke morgen weer. Niet 's avonds pas, maar 's ochtends meteen al. De waardering van Godswege, de trouw en goedheid van de Heer, is er van het begin af aan, als de basis van ons bestaan.

Bij deze beloning vooraf maakt God geen onderscheid tussen ijverige werkers en wie er de kantjes van aflopen, niet tussen mensen met goede bedoelingen en mensen met kwade intenties, niet tussen mensen die goed presteren en mensen die fouten maken.

In die zin lijkt Predikers visie wel op die van Jezus in de gelijkenis van de werkers van het elfde uur – waar de beloning overigens wel achteraf komt. De arbeiders die pas halverwege de werkdag waren ingehuurd blijken hetzelfde loon uitbetaald te krijgen als dat wat met de werkers van het eerste uur was overeengekomen. De werkers van het eerste uur protesteren tegen deze gang van zaken. Zij hebben veel langer gezwoegd onder de zon (een echte Prediker-achtige uitdrukking!), zij vinden het oneerlijk dat degenen die minder gepresteerd hebben evenveel krijgen als zij. Ze voelen zich verongelijkt. De landheer geeft één van hen dan ten antwoord: “Beste man, ik behandel je toch niet onrechtvaardig? Je hebt toch ingestemd met het loon van één denarie? Neem dan aan wat je toekomt. Ik wil aan die laatsten nu eenmaal hetzelfde betalen als aan jou. Of mag ik met mijn geld niet doen wat ik wil? Zet het kwaad bloed dat ik goed ben?”

Een radicale visie dus op de goedheid van God. Goedheid die in de buurt komt van gerechtigheid. Uit goedheid geeft Gods ons wat wij nodig hebben, zonder aanzien des persoons. En dan maakt het in principe weinig uit of we dat krijgen als basisloon of na gedane arbeid.

Prediker raadt zijn lezers aan om daar vooral van te genieten, van de mooie en fijne dingen die zich dagelijks aan ons voordoen. Met die raad om toch vooral te genieten wuift Prediker het lijden aan moeite en verdriet niet weg. Als er iemand het lijden aan zinloosheid heeft opgemerkt, en het gezwoeg onder de zon, dan is hij het wel. Maar Prediker wil zijn lezers erop attenderen dat ook in zware tijden die goede gaven van God er zijn. En velen van jullie zullen herkennen, dat juist te midden van moeilijkheden je daar oog voor kunt krijgen en er gevoelig voor kunt zijn.

Zijn aanbevelingen om toch vooral te genieten van mooie kleine alledaagse dingen, in goede tijden en in slechte tijden, besluit Prediker met een raad die ermee samenhangt in zijn levensvisie: ‘Doe wat je hand vindt om te doen. Doe het met volle inzet.’ Wat hij daarmee zeggen wil, is denk ik opnieuw: doe geen dingen om er waardering mee te verdienen, van God of mensen, ooit, later. Die waardering van God die is er al. Doe de dingen voor het nu, om de dingen zelf, omdat ze gedaan moeten worden, om iets moois van het leven te maken, om een bijdrage te leveren aan de samenleving, uit verbondenheid met anderen en trouw aan jezelf.

Doe wat je hand vindt om te doen. Doe het met volle inzet.

Dit is ook de achtergrond van de gelijkenis denk ik. Ik denk dat Jezus tegen zijn leerlingen wil zeggen, en indirect ook tegen ons: Zie het werken in de wijngaard (dat wat jouw hand vindt om te doen, dat wat je hart je ingeeft om je voor in te zetten) niet als een opgave, maar als een gave.

Zie alles wat het met zich meebrengt als een geschenk van God: het besef dat je met iets zinvol bezig bent en een bijdrage mag leveren aan een goede zaak, de saamhorigheid met degenen met wie je samenwerkt, de voldoening over wat er tot stand wordt gebracht, de schoonheid van de vruchten die er groeien. Zelfs onder de brandende zon, zelfs, en misschien wel juist als je moe wordt, zelfs als er geen einde aan al het werk lijkt te komen, zelfs als er steeds minder werkers zijn om mee op te trekken, zijn dit de gaven die God ons schenkt in zijn goedheid.

Het boekje Prediker wordt nergens in het Nieuwe Testament expliciet geciteerd. Toch zie ik sporen van de wijsheid van Prediker terug in het evangelie van Matteüs. Niet alleen in de gelijkenis van de werkers van het elfde uur, ook in de Bergrede, die Jezus houdt aan het begin van zijn optreden. Wanneer Jezus zijn gehoor voorhoudt: 'Heb je vijanden lief en bid voor wie jullie vervolgen' dan motiveert hij dit met iets wat zo van Prediker vandaan had kunnen komen. Jezus zegt namelijk: "Alleen dan zijn jullie werkelijk kinderen van je Vader in de hemel. Hij laat zijn zoon immers opgaan over goede en slechte mensen en laat het regenen over rechtvaardigen en onrechtvaardigen". (Matteüs 5: 44-45). Opnieuw een echte Prediker-achtige uitdrukking. En ook hier gaat het dus niet over Gods rechtvaardigheid, in de zin van voor wat hoort wat, en loon naar werken krijgen, maar over Gods goedheid. Gods goedheid als de basis van ons bestaan. En voor Jezus is Gods goedheid een doorslaggevende reden om als mens ook goed te willen zijn, voor anderen, of het nu je vrienden of je vijanden zijn, als echte kinderen van onze Vader in de hemel.

Zowel Jezus als Prediker hebben een radicale visie op Gods goedheid. Zonder aanzien des persoons schenkt God in zijn goedheid mooie en fijne dingen om van te genieten, om blij mee te zijn, eten en drinken, vriendschap en liefde, schoonheid en onbaatzuchtigheid, een zinvol leven. Dit is goedheid zonder voorbehoud, dat menen zij allebei.

Meer uitgesproken dan Prediker meent Jezus dat de goedheid van God een uitnodiging behelst aan ons, om óók zonder aanzien des persoons elkaar het goede te gunnen en voor elkaar zo goed als God trachten te zijn, als echte kinderen van onze Vader in de hemel.

Amen